

ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО УРОКУ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Урок музичного мистецтва – це основна форма музичної освіти учнів загальноосвітніх шкіл, яка охоплює усіх без винятку дітей шкільного віку і покликана реалізувати мету та завдання музичного виховання. За новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, основною метою освітньої галузі «Мистецтво» є здатність учнів до художньо-творчої самореалізації і культурного самовираження.

Сучасному вчителю загальноосвітньої школи пропонується багато варіантів навчальних програм з музичного мистецтва, однак всі вони мають спільне завдання – удосконалити методику проведення уроків. Теорія уроку музичного мистецтва, осмислення його художньої специфіки перебуває сьогодні у стадії становлення. Але, цілком очевидно, що шкільний урок музики як урок мистецтва можемо розглядати з точки зору його різноманітних жанрів, виражених та сформульованих в тому числі в метафорично художній формі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. На сьогодні методика музичної освіти, музично-педагогічна практика зібрали багатий досвід здійснення різних підходів до шляхів та засобів визначення змісту та організації уроків музики (Е. Абдуллін, О. Апраксіна, В. Алієв, Н. Гродзенська, Н. Гумінська, Д. Кабалевський, О. Критська, Е. Печерська, О Ростовський, Л. Школяр). Зокрема, О. Ростовський зазначає, що урок музики, як шкільний предмет, повинен відповідати основним вимогам, які ставляться до уроків з інших предметів [10]. Водночас специфіка спілкування учнів з музикою передбачає «переінтонування» змісту загально дидактичних вимог у відповідності з їх спрямованістю на осягнення музики як мистецтва, що зумовлює необхідність урахування вчителем специфіки уроку

музики, як уроку мистецтва [1]. Я. Кушка виокремлює особливості уроку музики, серед яких: емоційність уроку мистецтва; комплексний вплив музики на особистість дитини; єдність емоційного та осмисленого, художнього та технічного; колективна діяльність учнів; творчий характер проведення уроків музики; реалізація системи навчальних принципів [6]. О. Гумінська визначає загальні та специфічні особливості уроків музики, зокрема, розглядає драматургію уроків музики. Загальновідомо, що поняття «драматургія» стосовно структури та побудови уроків музики почав вживати Д. Кабалевський [5]. Навіть створення шкільної програми він порівнював з композиторським процесом створення музики, вказував, що шкільну програму створював ніби симфонічний твір, а нові «навчальні теми» сприймав як нові музичні теми.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Очевидно, що проблему художньої специфіки уроку музичного мистецтва слід розглядати в тісній єдності із зміною педагогічного мислення вчителя, а також із зміною змісту музично-художньої діяльності учнів.

Мета статті - з'ясувати сутність художньої специфіки сучасного уроку музичного мистецтва. Визначити особливості підготовки педагога – музиканта до організації ефективної взаємодії з учнями на уроці.

Виклад основного матеріалу. Сучасна педагогіка розглядає урок як динамічну варіативну форму організації процесу цілеспрямованої навчально-пізнавальної взаємодії вчителя і учнів, спрямованої на вирішення освітніх завдань. Це цілісний, логічно завершений, обмежений у часі, регламентований обсягом навчального матеріалу основний елемент педагогічного процесу, який забезпечує активну і цілеспрямовану навчально-пізнавальну діяльність групи учнів певного віку і рівня підготовки. Як цілісна система, урок реалізує освітню, виховну і розвиваючу функції навчання [10, с. 455].

В процесі організації музично-освітнього процесу школярів у загальноосвітній школі центральним стратегічним питанням для вчителя музики залишається створення робочої програми, яка складається на основі навчальної програми з музичного мистецтва, враховує індивідуально-особистісну

професійну позицію вчителя як педагога-музиканта і педагогічні умови, в яких буде реалізовуватися означена програма. Усі шкільні навчальні програми мають тематичну спрямованість, що конкретизується в запропонованих навчальних темах. Саме вони слугують для вчителя орієнтиром під час розробки власної робочої програми та формулювання теми конкретного уроку.

На думку Е. Абдулліна, практично усі навчальні теми входять в коло певних тематичних ліній. Це, насамперед: специфіка музичної діяльності як триєдності діяльності композитора, виконавця і слухача; інтонаційно-жанрова природа музичного мистецтва; інтонаційно-стильова різноманітність музичного мистецтва; музично-мовні засоби та їх виражальні можливості; особливості музичної культури свого народу та народів інших країн; творчі портрети видатних композиторів, виконавців; можливості музики в перетворенні духовного світу людини, в розвитку її творчих здібностей; різні види взаємозв'язку музики з іншими видами мистецтва, з життям [1]. В реальній педагогічній практиці усі ці лінії тісно пов'язані між собою.

В організації музично-виховного процесу вирішального значення набувають питання побудови уроку музичного мистецтва.

Уявлення вчителя про майбутній урок знаходять своє відображення в плані чи методичній розробці уроку. У свідомості вчителя урок живе не лише і не стільки як схема, але як образ, в якому вербальне осмислення збагачене емоційно-образними уявленнями про нього, а також передбачуваними варіантами його педагогічного прочитання, яке залежить від того, який відгук він знайде в учнів.

Загальновідомий факт, що безпосереднє спілкування дітей з музикою завжди вносить свої корективи в заздалегідь продуманий та вибудований план учителя. Тому продуманість та імпровізаційність – це дві взаємопов'язані грані будь-якого уроку, тому що реальної життєздатності він набуває в процесі його проведення. Відтворити урок згідно заздалегідь складеного плану найчастіше неможливо. Адже і реакція дітей кожного класу, і емоційний стан вчителя, його енергетика, яка здатна «повести» за собою учнів, буде іншою.

Ю. Алієв зазначає, що в процесі планування уроку, вчителю належить перевіритися у вихованця. Лише таке перевірення дозволить уявити, що саме викличе захоплення дітей, заставить замислитися, мобілізувати духовні сили. Під час підготовки до уроку вчитель намагається почуттями, думками дітей сприйняти те, що буде відбуватися на уроці, вслухатися в музику свідомістю дітей [3, с.164.].

Кожен урок музичного мистецтва має орієнтуватися на “відкриття” та засвоєння учнями загальнолюдських, національних та особистісних цінностей, що можливо за умови діалогічного, ігрового та поліінтонаційного підходів, відповідних технологій та методів викладання [4, с.8]. В діалогічному навчанні знання про музику, людину та світ учні самостійно відкривають в спільній художній діяльності через активну участь у різноманітних діалогах музики з творами інших видів мистецтва, культурою, історією, сучасністю.

Ігровий підхід в музичному навчанні не вичерпується кількістю ігор, які використовує вчитель. Він реалізується в багатокомпонентній системі організації музично-освітнього процесу, структурними елементами якого є: сценарна побудова уроку, яка включає захоплюючу постановку навчальної теми, сюжетну фабулу, рольову “партитуру”, артистизм учителя; метод емоційно-сміслової драматургії художньо-комунікативних ситуацій, за допомогою якого створюється сценарій уроку; ігрові методи; ігровий репертуар [3].

Сучасні програми з музичного мистецтва спрямовують вчителя на застосування ігрового підходу через образні формулювання тем; наявність діяльнісно-комунікативної основи: композитор – виконавець – слухач; різноманітність дидактичних та художніх ігор. Зміст навчальних тем дає підґрунтя для розробки сюжетної драматургії, сценаріїв уроків, їх варіативного репертуарного втілення.

Ігровий підхід полегшує дітям процес вивчення музики як живого мистецтва, робить його захоплюючим, виступає формою художнього спілкування дітей на інтонаційній мові з творами мистецтва, з учителем, один з одним. Дослідження підтверджують, що ігровий підхід актуальний як в початкових, так і в підліткових

класах. Однак, у відповідності до дорослішання учнів, набуття ними досвіду музичних знань, умінь та навичок, зміни ігрових пріоритетів його компоненти наповнюються новим змістом.

Використання розвивальних технологій музичної освіти опирається на поліінтонування, тобто моделювання художнього образу та творчого процесу за допомогою виражальних елементів різних видів мистецтва. За допомогою творів різних видів мистецтва на уроці створюється емоційно-естетичне середовище художнього сприйняття, яке забезпечує створення адекватної естетичної установки на зустріч з художнім образом.

Отже, очевидно, що кожен урок – це витвір педагогічного, музичного та режисерського мистецтва вчителя. Створюючись за законами мистецтва, урок не може не поєднувати в собі елементи театральної педагогіки. Тому-то, крім плану, в якому чітко з'ясовані мета, завдання та методи їх розв'язання, для уроку музики необхідний сценарій, який передбачає сюжетний розвиток уроку, емоційно-сміслові контрасти і кульмінації, драматургію (взаємодію) художніх образів, видів діяльності, рольову партитуру. Як і для театральних спектаклів, для уроку музики необхідне надзавдання – головна морально – естетична ідея, роздуми над якою часто важливіші за ті знання та вміння, яких набувають учні.

В цілісному усвідомленні музичного мистецтва особливе значення відіграє живе сприйняття музики. Учні повинні вчитися слухати музику протягом всього уроку: під час співу, під час гри на музичних інструментах, і в моменти, які вимагають найбільшої уваги, зосередженості та мобілізації душевних сил, коли вони виступають в ролі слухача [1, с.165].

Наблизитися до рівня спілкування з музикою як з мистецтвом діти зможуть в тому випадку, коли досвід спілкування з музикою стане для них звичним та необхідним.

Для нас важливим є твердження О. Леонтєва, який зазначає, що твір мистецтва, не передає інформацію, а надихає людей на боротьбу проти втрати сенсу [6]. Спільний пошук на уроці естетичної концепції твору допомагає дітям осягнути моральні засади людського життя. Необхідною умовою відкриття

учнями художньої ідеї є ототожнення вчителем “надзавдання” уроку з власним “Я”. Адже урок живого мистецтва – це, насамперед урок особистісного спілкування, духовного контакту, діалогу рівних та індивідуально різних. Розвиваючи думку, можемо стверджувати, музикант, який не володіє мистецтвом спілкування не може захопити дітей музикою та забезпечити їм художньо-естетичний розвиток [3].

На жаль, в масовій педагогічній практиці часто переважає технократизм управління освітнім процесом, який виявляється в монологізмі, інформаційному перевантаженні, орієнтуванні на запам’ятовування, а не на роздуми, репродуктивну, а не на пошуково-творчу діяльність, авторитарності та формалізації педагогічної взаємодії з учнями.

Особистісне спілкування на уроках музики має свою специфіку і є художньо-педагогічним. Його учасники – не лише вчитель - учень; учень – учень; учень – творча група; творча група – класний колектив; але й так звані квазісуб’єкти: композитори, виконавці, персонажі. Засоби художньо-педагогічного спілкування також специфічні. Вони не вербальні, інтонаційно-виражальні: темп, динаміка, тембр, регістр, смислові акценти, паузи образного словесного мовлення, вокальної та інструментальної музичної мови, виразність жестів, міміки, рухів, погляду, кольору та композиції.

За умови діалогічного характеру музичного навчання, учні на уроці знаходяться в активних рольових позиціях композиторів, виконавців, слухачів, артистів тощо. Художньо-педагогічне спілкування не може здійснюватися без артистизму вчителя. Саме він є автором та виконавцем кожного уроку, виконуючи творчі функції мистецтвознавця, сценариста, режисера, артиста, комунікатора, критика. Вчитель музики не лише провідник музичних та загальнокультурних знань, але й творець найтоншої культури – стану душі учня. Артистизм учителя – це вміння створювати тишу, яка прирівнюється з глибиною та висотою творчої думки. В такій тиші і народжується жива душа – і у дітей, і в учителя [3].

Одна справа, коли урок лише додає нових слухових вражень до музичного досвіду, і зовсім інша, якщо він стає особливою, неповторною зустріччю з мистецтвом. Вчитель може створити такий урок, якщо постійно пов'язує усе проспіване, зігране, з власним внутрішнім світом, життєвим досвідом, глибоко пережитим особистісним ставленням до музики, яка звучить.

Продумуючи урок, необхідно долати межу між зовнішнім художнім матеріалом, з яким знайомлять дітей і своїми внутрішніми почуттями, думками, ціннісним ставленням. Ототожнення ідеї, «надзавдання» уроку з власним «Я» - складний процес, проте лише він перетворює урок на правдиве мистецтво.

Розкриваючись разом з музикою назустріч дітям, вчитель стає ініціатором художньо-педагогічного спілкування і отримує доступ до духовного світу своїх учнів. Найважливішою передумовою духовного спілкування на уроці є чуйність та душевна відкритість учителя, його готовність зрозуміти учня, прийняти його точку зору, почути музику з його позиції і прийняти її, навіть коли вона незвична, відповісти щирістю на щирість учнів.

Якщо морально-естетичну ідею уроку сформулювати декількома словами і так повідомити її учням, то існування ідеї на цьому завершиться. Важливо розбудити в учнів відчуття, переживання ідеї під час спілкування з художнім твором на уроці. Пережита та осмислена ідея буде висловлена самими учнями, стане їхнім духовним відкриттям [4].

Єдність внутрішнього та зовнішнього в мистецтві проведення уроку виявляється у виразності погляду вчителя, його міміки, жесту, вокальній, інструментальній та диригентській виконавській інтонації. Вчителю необхідно знайти інтонаційно адекватну форму вираження власних художніх переживань та розуміння художніх образів.

Осмислену художню ідею необхідно уміти передати словами, жестами, мімікою, а також побачити її відображення в творах інших видів мистецтва. Власне співставлення аналогічних, співзвучних образів в різних видів мистецтва допомагає учням самостійно розкрити художню ідею, зробити смислове узагальнення.

Для сучасного уроку музики характерна цілісна гнучка структура з різноманітними видами художньої діяльності та режисерським емоційно-смісловим рішенням. Важливо, щоб кожен урок не лише спрямовувався на розкриття теми четверті або її елементів, але мав свою художньо-ігрову форму, втілену в сценарії, емоційно-смісловій драматургії уроку. При цьому цілісність уроку досягається не лише його темою, його зв'язком з попередніми та наступними уроками четверті, а обов'язковою постановкою учителем художнього надзавдання, що вимагає особистісного, творчого ставлення вчителя та дітей до мистецтва та життя, тобто морально-естетичної інтерпретації змісту уроку.

Велике значення має асоціативно-художня атмосфера уроку, яка створює потрібний психологічний настрій, будить фантазію, уяву, створює умови для активізації слуху через включення в діяльність інших органів чуття дитини. Створити таку атмосферу на уроці допомагають зв'язки з іншими видами мистецтва, виконавська майстерність та артистизм учителя.

Сучасний урок музики вибудовується за принципом емоційно-сміислової драматургії художніх образів, контрасту та схожості художньо-педагогічних ситуацій. Тому орієнтовні музичні знання та опорні вміння засвоюються в процесі уроку на різних музичних образах і в різноманітній музичній діяльності.

“Вільне від схеми, творче комбінування складових частин уроку в єдине музичне заняття дає можливість вносити в урок будь-які контрасти, необхідні для підтримання уваги учнів, атмосфери творчої зацікавленості” – підкреслював Д.Б. Кабалевський. “Нехай вчитель буде вільним від влади схеми, що вимагає від нього стандартного графіка проведення уроку. Але відсутність стандарту, штамп, трафарету не означає відсутності системи, а творча свобода вчителя не рівнозначна свавіллю, хаосу, анархії” [5, с. 21].

Отже, конструювання уроку передбачає: аргументований вибір його типу, інтригуюче формулювання теми, вибір морально-естетичної ідеї та художніх текстів, за посередництвом яких вона може розкритися, осмислення динаміки розвивальних художньо-дидактичних завдань та способів їх діалогічного розв'язання, створення системи можливих діалогічних зв'язків навчально-

художнього матеріалу, мобілізацію стимулів музично-пізнавального інтересу учнів, розробку сценарію чи композиційного плану уроку музичного мистецтва за законами художньо-педагогічної драматургії.

Список літератури

1. Абдуллин Э. Б., Николаева Е. В. Методика музыкального образования: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / Под общей редакцией М.И. Ройтерштейна.- М.: Музыка, 2006.- 336 с.

2. Апраксина О. А. Музыкальное воспитание в школе: Учеб. пособие. / О. А. Апраксина. – М.: Просвещение, 1983. - 224 с.

3. Безбородова Л.А., Алиев Ю.Б. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях. Учеб. пособие для студентов муз. фак. педвузов / Л.А. Безбородова, Ю.Б. Алиев. — М.: Академия, 2002. — 416 с.

4. Гришанович Н. Н. Музыка в школе: методическое пособие для учителей / Н. Н. Гришанович.-Мн.: Изд-во Юнипресс, 2006. – 384 с.
4. Кабалецкий Д. Б. Воспитание ума и сердца: Книга для учителя. / Д. Б. Кабалецкий .- М.: Просвещение, 1984. – 206 с.

5. Кабалецкий Д.Б. Воспитание ума и сердца: Кн. для учителя / Д. Б. Кабалецкий. – М.: Просвещение, 1984. – 206 с.

6. Кушка Я.С. Методика музичного виховання. Частина 1. / Я.С. Кушка. – Вінниця: Нова книга, 2007. – 216 с.

7. Леонтьев А.А. Психологический смысл искусства / А.А. Леонтьев // Искусство в школе XXI века. – М., 2002. – С. 77-90.

8. Музыкальное образование в школе: Учебное пособие для студ. муз. фак. и отд. высш. и средн. пед. учеб. заведений / Л.В. Школяр, В.А. Школяр, Е.Д. Критская и др.; под ред. Л. В. Школяр. - М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 232 с.

9. Печерська Е.П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посібник / Е. П. Печерська. – К.: Либідь, 2001. – 272 с.

10. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти. Навч.-метод. посібник. / О. Я. Ростовський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 640 с.

Svitlana Panasyuk

Art Specifics of Modern Musical Lesson

The article deals with the peculiarities of the organizational technologies of the Musical Art lesson. It exposes the essence of the specifics of the modern lesson on the base of the literary sources. It substantiates the significance of the personal pedagogical social intercourse, which has its own peculiarities at the Musical Art lessons, and its artistic-pedagogical. The article exposes the versatility of specifics of the teacher's activity as the composer, the producer of the Musical Art lesson and the initiator of the artistic pedagogical social intercourse between the participants.